

שיעור מרן הגאון רבי אשר ייים שליט"א

נשים במצות ספירת העומר

יחזקאל והגר"פ, והדברים חידוש. ואני שלעצמי הוי אמינא סברא אחרת בדעת הרמב"ן דאין דין מ"ע שהזמן גרמא אלא במצוה ששייך לקיימה בכל זמן אלא גז"כ שאין היא נוהגת אלא בזמן מסויים כגון מצוה, לולב, סוכה, תפילין, וכדו' שמעשים אלה שהם עצם חפצא דמצוה יכול לעשותן בכל זמן שהוא, אלא שגזרה תורה שאין מצותן אלא בזמן מסויים, אבל עצם עצמותה של מצות ספירת העומר אינה אלא ספירת הימים שבין פסח לעצרת דהן הם ימי העומר ולא זולתם, וזו הסיבה שא"א לקיים מצוה זו בזמן אחר, דאי אפשר לספור ימים אלא כאשר הם קיימים ועומדים ואיך נספור ימים אלה בין ר"ה לסוכות. נמצא דמצוה זו א"א לקיימה אלא בין פסח לעצרת לא משום גזירת הכתוב שתהיה המצוה נוהגת בזמן מסויים, אלא משום שאין בידנו לספור ימים אלה אלא בעתם ובזמנם ואין עצם המצוה אלא לספור ימים אלה ולא ימים אחרים, ודו"ק בזה כי לדידי סברא פשוטה יש כאן.

ב. קבל עליו חובה

ובמה שכתב המגן אברהם דנשים קיבלו עליהם מצות ספירת העומר כחובה, תמה עליו במנחת חינוך (מצוה ש"ו) וכתב דלא שייך בספה"ע קבלו עלייהו חובה ולא פירש כונתו. אך בספר נזירות שמשון על המג"א דחה דבריו לפי דברי הדרכי משה (סימן קפ"ח) דלא שייך קיבלו ע"ח אלא במה שיש בו מחלוקת וי"א שחייב ובכה"ג אף שלהלכה נפסק שפטור מ"מ יכול לקבל עליו חובה, אבל במה שפטור לכו"ע לא מהני קבלתו. והדרכ"מ ביאר לפי דרכו את דברי הטור שם שהביא בשם אחיו רבינו יחיאל שהסתפק בסעודה שלישית של שבת ר"ח אם לא הזכיר של ר"ח אם מחזירין אותו, דרק בשבת שיש שיטה שצריך לאכול בס"ג דוקא פת יש מקום לומר דשויהו עלייהו חובה אבל בר"ח דלכו"ע אין חיוב סעודה דפת לא שייך לומר שויהו עלייהו חובה. ולא הבנתי את דברי הדרכ"מ דלכאורה יסוד גדר זה דקבלו עליו חובה שמצינו בדברי התוס' יומא (פ"ז ע"ב) בשם הבה"ג לגבי תפלת ערבית מדיני נדרים הוא דקבלה ומנהג של מצוה דינם כדן נדרי מצוה, וא"כ לכאורה אין הדבר תלוי אלא אם מצוה היא או אין כאן מצוה אבל מה סברא יש לומר דלא מהני אלא בדבר השנוי במחלוקת. ואין נראה לומר דרק כשיש מי שמחייב מעשה מסוים הוי עכ"פ מצוה לכו"ע אבל מה שלכו"ע אין בו חיוב אין בו אף מעשה מצוה, דבאמת לאו הא בהא תליא ויש דבר שלעולם יש בו מצוה כגון התפילות הברכות וההלל אף כשאין מי שמחייב. ונראה לענ"ד בביאור דברי הדרכ"מ דבמה שפטור לכו"ע מסתבר לומר דאף אם נהגו בו אין זה לשם חובה אלא לשם מנהג ורשות בעלמא, משא"כ במה ש"א שחייב לעשותו מסתבר דאם נהגו כן, כונתם לשם חובה והחמירו כדעת המחייב, ולפ"ז באמת שייך שויהו עלייהו חובה אף במה שפטור לכו"ע אם יודעים בודאי שאכן כונתם לשם חובה, ולפ"ז יש ליישב את דברי המג"א שלא יסתרו את דברי הרמ"א בדרכ"מ. ועיין עוד בהשמטות הגרעק"א (שו"ת סימן א') שכתב דנשים קבלו עליהם חובה את מצות תקיעת שופר בר"ה, אף דלכו"ע נשים פטורות משופר משום דהוי מ"ע שהזמ"ג, ודו"ק בכל זה. (ובגוף הסוגיא דקיבלו עלייהו חובה הארכת מנחת אשר דברים סימן כ"ה).

"וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימת תהיינה. עד ממחרת השבת השביעת תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה'" (פרק כ"ג פסוק ט"ו-ט"ז).
כתב המגן אברהם (סימן תפ"ט ס"ק א'):
"נשים פטורות מספירת העומר. מיהו כבר שוויא עליה חובה."
ומקור הלכה זו דנשים פטורות מספה"ע הוא ברמב"ם (פ"ז מתמידין ומוספין הלכה כ"ד) וז"ל:
"מצוה זו על כל איש מישראל ובכל מקום ובכל זמן, ונשים ועבדים פטורין ממנה."
והכסף משנה שם כתב משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא וכ"כ המג"א (סק"א).

אמנם לא כך כתב הרמב"ן, דבקדושין (ל"ד ע"א) כתב דספירת העומר הוי מצות עשה שאין הזמ"ג ונשים חייבות בה, ומצינו כמה דרכים בהבנת שיטתו. א. בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן שפ"ד) כתב דכיון שספירת העומר תלויה בחג המצות ותחילת הספירה "ממחרת השבת" דינה כדן כל מצות הפסח שעליהן גזרה תורה כל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה. ומלבד הדוחק הגדול בעצם סברא זו, אין היא מתיישבת בלשון הרמב"ן, דהלא בדברי הרמב"ן מבואר דמצוה זו הוי מ"ע שאין הזמן גרמא, ולהסבר האבנ"ז באמת הוי זמ"ג אלא שגז"כ שאשה חייבת בה.
ב. הגר"פ פרלא בביאורו לרס"ג (במבוא בחלק א' אות י"ב) כתב דאין מצות הספירה תלויה בזמן אלא בהבאת העומר והעומר הוא זו שתלויה בזמן, ומשו"כ נחשבת מצות הספירה אין הזמן גרמא, וכע"ז כתב גם בשו"ת דברי יחזקאל (סימן מ"ה אות ד'), ע"ש.

ויש להעיר לדעת רבים מן הראשונים והרמב"ם דספה"ע אף בזמן הזה דאורייתא הרי שאין הספירה תלוי בעומר אלא ביום הבאת העומר.
ג. בשו"ת דברי מלכיאל (ה"ג סימן ה') הגיה בדברי הרמב"ן לגודל התימה, וכתב לשער שהיה כתוב ס"ע והכונה לסדר העבודה, או שהיה כתוב מ"ע והכונה למתנות עניים, וכע"ז כתב בשו"ת יגל יעקב (ה"א סימן ס"ד), שהיה כתוב ס"ה והכונה ספירת הזבה, ומטעות המדפיס נכתב ספירת העומר ע"ש.
ומלבד מה שראוי להסתייג ממי שמגיה בספרי קדמונינו ללא ראייה ומקור (עיין ברמ"א ובהגר"א י"ד סימן רע"ט ס"א), כל הדרכים הנ"ל לא מסתברי כלל. אך כבר זכינו לתשובת בנו של מהר"ם חלאווה (רבינו משה חלאווה) שנדפסה בסוף ספר שיטת קדמונים על מסכת ב"ק שהעתיק מכתב אביו בשם הרמב"ן דנשים חייבות בספירת העומר וז"ל:

"והרמב"ן ז"ל כתב דספירת העומר נשים חייבות בו, וכן עיקר, דלא ממעטינן אלא שהזמן גרמא, וספירת העומר אין גורם לו הזמן, אלא המעשה דהיינו הקרבת העומר. ואע"פ שהעומר תלוי בזמן מ"מ המספר אינו תלוי אלא במעשה ההקרבה ולא הזמן גרמא. הא למה זה דומה, לנשים חייבות בברכת המזון, והרי שבת שהזמן גורם לאכילתו, דאסור להתענות, וכיון שהאכילה יש לה זמן הברכה עליה תיחשב תלויה בזמן, ונמצאת אדם כן בהמ"ז תלויה בזמן, ואמאי נשים חייבות".
והאריך בסברא זו, הרי לן להדיא דאכן כן דעת הרמב"ן ומהר"ם חלאווה הסכים לשיטתו. וסברת הרמב"ן נתבארה ע"י מהר"ם כעין סברת הדברי

מרת מלכה מחלה בת הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

הרה"ח משה בן משה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

ג. דעת המקובלים בזה

והנה יש שכתבו דלפי הזוהר ודעת המקובלים אין זה מן הראוי שנשים תספורנה ספירת העומר, וכך הביא גם בכף החיים (סי' תפ"ט סק"ט) ע"ש. אך לא ידעתי מה הכרח יש בזוהר לסברא זו דלכאורה לא מצינו בזוהר אלא שנשים פטורות ולא שיש בספירתן פגם ואיסור כלשהו. דו"ל הזוהר פרשת תצוה (קפ"ג ע"ב):

"ובגין דאיהו רזא דדכורא נשים פטורות מחושבנא דא, ולא מתחייבן למימני בר דכורין, לאתקשרא כל חד כדקא יאות כגוונא דא יראה כל זכורך, דכורין ולא נשין בגין דרזא דברית בדכורא איהו, ולא בנוקבא, ובגין דקיימא רזא לעילא נשין לא מתחייבן".

וכע"ז בפרשת אמור (צ"ח ע"ב):

"ובגין דאלין יומין יומין דעלמא דדכורא, לא אתמסר חושבנא דא אלא לגברי בלחודייהו, וע"ד חושבנא דא, בעמידה איהו, ומלין דעלמא תתאה בישיבה ולא בעמידה, ורזא, דא צלותא דעמידה, וצלותא דמיושב".

ולכאורה אין בין דברי הזוה"ק לדברי הפוסקים דמה לן אם נשים פטורות משום מעשהזמ"ג או משום דמצוה זו מעלמא דדכורא, מ"מ נשים פטורות.

והרי המגן אברהם ציין לדברי הזוה"ק ואעפ"כ כתב דנשים קיבלו עליהן מצוה זו כחובה, וע"כ דלהבנתו אין מדברי הזוה"ק שום ראיה לשלול ספירת הנשים, ודו"ק בזה.

אמנם בשו"ת סוד ישרים לבעל הרב פעלים (סימן י"ב) הביא את דברי רבינו האריה"ק שביאר עפ"י הקבלה למה נשים פטורות מן התפילין והציצית ומספירת העומר ותמוה דהלא כל אלה מ"ע שהזמ"ג הן ובלא"ה פטורות הנשים, אע"כ דקמ"ל דאף דבכל שאר מצוות עשה שהזמ"ג יש רשות בידן ולדעת רבים אף מברכות, במצוות אלה ראוי שנשים לא תעשנה אותם, ומשו"כ חלק על החיד"א שדבריו מבואר דאף באלה לדעת רש"י נשים מברכות עליהן, ע"ש.

ואף שבער אנכי ואין לי יד בנסתרות, תמיהני דהלא זה דרך המקובלים בכל מקום לבאר עפ"י הקבלה עיקרי תורה שטעמם הנגלה פשוט לכל, והרי מצינו בזוה"ק ביאור שני ימי ר"ה שהם דינא קשיא ודינא רפיא, ושני יו"ט של גלויות וכיוצ"ב בסוגיות רבות, ולכאורה ה"ה בטעמים אלה של רבינו האר"י אין לתמוה מה השמיענו מה שידענו ע"פ ההלכה, וללמוד מזה הלכה, וצ"ע.

וגדולה מזו כתב בשו"ת דברי יציב למו"ר זצ"ל (או"ח סימן ה') ששמע מאביו ששמע מבעל הדברי חיים שעפ"י הקבלה לא ראוי לנשים לקיים שום מ"ע שהזמ"ג, ולא כתב בזה טעם ומקור ובער אני ולא אדע.

ומ"מ חזינן שהמג"א ציין לדברי הזוהר ואעפ"כ כתב דנשים קבלו עליהן מצוה זו.

סו"ד נהרא ופשיטה וכל מנהגי ישראל ממקור קדוש יוצאים.

ד. האם ראוי שנשים יברכו בספירת העומר למעשה

הנה כתב המגן אברהם (סימן תפ"ט סק"א) דנשים קיבלו עליהם כחובה את מצוות הספירה, ונחלקו עליו בניזירות שמשון שם והמנ"ח במצוה ש"ו. ועיקר תלונתו של בעל נזירות שמשון דלא שייך קיבלו עליהו חובה אלא במה שנחלקו בו הפוסקים ולא במה דפטור לכו"ע. (והמנ"ח סתם ולא פירש למה הסתייג מסברת המג"א). ולא ירדתי לסוף דעתו דכיון דכל גדר קיבל עליה חובה מדין נדר הוא מאי נפ"אם יש בזה פלוגתא או לא, ולכאורה פשוט דכל שיש בו מצוה כלשהו שייך קיבל עליה חובה, וכיון דקיי"ל דיש גדר מצוה אף במי שאינו מצוה

ועושה ולשיטת הרמ"א (סימן י"ז ס"ב) נשים מברכות על מצוות עשה שהזמ"ג נראה פשוט דמהני קבלתן לחובה. (ובמק"א ביארתי דאף לדעת הבית יוסף שם דאין אשה מברכת על מצעשהזמ"ג אין זה משום שאין מצוה בעשייתה אלא משום שלשיטתו אינה יכולה לומר וצונו, ואכ"מ), ועיין בשו"ת הגרעק"א (סי' א' במפתחות) שכתב דנשים קיבלו עליהן חובה את מצוות השופר, אף דלכו"ע פטורות הן.

אך כבר כתב המשנ"ב (שם סק"ג) דבמקומותינו לא נהגו הנשים לספור, וכמדומני דברוב קהילות ישראל בכל החוגים והעדות לא מצינו שנשים קיבלו עליהן מצוה זו כחובה אף שנהגו לכתחילה לספור.

והנה כתב המשנ"ב שם בשם ספר שלחן שלמה דנשים לא תברכנה על הספירה משני טעמים: א. כיון שאינן מבינות את מילות הספירה. ב. שמא יטעו ויברכו ברכה לבטלה. ולא ידעתי כונתו שמא יטעו ולכאורה הכונה

שמא יטעו בימי הספירה ונמצא מברכות לבטלה על ספירה מוטעית, (ונראה ברור מלשנו דאין החשש שמא ישכחו או ידלגו יום אחד אלא משום שמא יטעו, ובדקתי בספר שלחן שלמה (להגרש"ו רבה של מיר דליטא לפני כמאתיים שנה) ושם בס"ג כתב שמא יטעו ויברכו ברכה לבטלה והן אינן יודעות הדין". ולא הבנתי כונתו דאם החשש שמא יטעו במספר מה כונתו שאינו יודעות הדין, ואפשר שחשש שמא יספרו בנוסח משובש, או שמא ידלגן יום אחד ולא תדענה ששוב אין לברך על שאר הימים, וצ"ע.

ומ"מ נראה לכאורה דשתי החששות לא שייכי בזמנינו, דנשי דידן חכמניות הן וכולן מבינות היטב לשון הקודש, ואין שום חשש שיטעו בזמנינו או בנוסח דבידן לקרוא מתוך הסידור וכדומה, ועוד דבכל בית יש לוחות שנה וכדומה וכן בעיתונות החרדית נכתב יום הספירה דבר יום ביומו, ומשו"כ שפיר נהגו נשינו ובנותינו לברך על הספירה ושפיר עבדי.

אך מ"מ נלענ"ד דאשה שיודעת שמסתמא לא תשלים את הספירה כדן לא תתחיל כלל לברך על הספירה, דיש מן האחרונים שנקטו דאם ידלג יום א' אף ברכותיו למפרע לבטלה, כ"כ החיד"א בספר מורה באצבע, וא"כ בשלמא איש המחוייב לברך ולספור חייב לעשות כן אף אם יש חשש שישכח יום אחד, אבל אשה שפטורה מעיקר הדין נכון טפי שאם דרכה לשכוח אחד מימי הספירה תספור לכתחילה בלי ברכה.

אמנם אף שראיתי ביד יצחק לא"ז ז"ע שגם הוא נוקט דכאשר דילג יום אחד הוי ברכה לבטלה למפרע דב"ב (סי' מ"ה) מפלפל איך מותר בכלל לברך על הספירה ולמה לא נחשוש שמא ימות, ע"ש, אעפ"כ נתישבתי בדעתי ונמלכתי דשפיר תברך דהלא ג' ספיקות יש כאן: א. כל עיקר שיטת הבה"ג דהוי ספק. ב. מסתבר דאף לשיטתו אין זה ברכה לבטלה למפרע. ג. שמא תשלים את ספירתה כדן. ומשום כ"ז נראה דשפיר יכולה לברך, אך אם ברור לה שלא תשלים את הספירה עדיף טפי שלא תתחיל לברך, אך אף בכה"ג המקיל לא הפסיד, עיין בכ"ז.

ובגוף השאלה אם הוי ברכה לבטלה למפרע. הדבר תלוי בסברת הבה"ג אם משום דהוי מצוה אחת וכלשון החינוך במצוה ש"ו ובשו"ת הרלב"ח, וא"כ מסתבר דאף למפרע הוי לבטלה. אך אם לכו"ע כל לילה מצוה בפנ"ע היא מדמברכינן בכל יום אלא שיש דין תמימות וכסגנון רוב הראשונים בשיטת הבה"ג מסתבר טפי דכל עוד ספר ברצף אין חסרון בתמימות, וכבר הארכתי בדברים אלה במנחת אשר מועדים (ח"ג סימן ל"ו), ודו"ק כי קיצרתי.

בגדר מצוות עשה שהזמן גרמא

וכך דעת החינוך (מצוה ש"ו), וכך כתב המגן אברהם (סימן תפ"ט סק"א) דנשים פטורות מספירת העומר משום דהוי מצ"ע שהזמ"ג.

אך הרמב"ן בקידושין (ל"ד ע"א) כתב דהמשנה שם תנא ושייר במצ"ע שאין הזמ"ג שהרי לא תני הבאת ביכורים וספה"ע ועוד ע"ש. הרי דנקט דספה"ע הוי מצוה שאין הזמ"ג ונשים חייבות בה.

ובביאור שיטתו כתב בשו"ת דברי יחזקאל (סימן מ"ה) דאין עצם מצוות הספירה תלויה בזמן אלא תלויה היא ביום הבאת העומר והיא זו שתלויה בזמן ומשו"כ אין ספירת העומר זמ"ג.

ואני בעניי ביארתי סברת הרמב"ן בדרך אחר, דרק מצוה שמצד עצם מעשה המצוה אפשר לקיימה בכל עת אלא שמצד דין התורה אינה נוהגת אלא בזמן מסויים הוי בכלל זמ"ג, וכסוכה ולולב דבכל ימות השנה אפשר לישב בסוכה

איתא במשנה בקידושין (כ"ט ע"א) "כל מצוות עשה שהזמן גרמא אנשים חייבין ונשים פטורות". ויש לעיין ביסוד גדר זמן גרמא, האם כל מצוה שאי אפשר לקיימה ואין אדם חייב בה אלא בזמן מסוים הוי בכלל זמן גרמא, אף אם הסיבה שמצוה זו תלויה בזמן אינה מצד עצמה אלא משום סיבה שאינה מעצם דיניה והלכותיה, או שמא אין הנשים פטורות אלא ממצוות שמצד דין התורה תלויות בזמן.

ומצינו לכאורה שנחלקו ראשונים ואחרונים בהלכתא דא בכמה מקומות, ונבאר.

א. ספירת העומר.

כתב הרמב"ם בפ"ז הכ"ב מתמידין ומוספין "מצוה זו על כל איש מישראל ובכל מקום ובכל זמן ונשים ועבדים פטורין מספירת העומר".

ובשו"ת מנחת אשר (ח"ג סימן י"ד אות ב') דנתי אם מברך דוקא ביומי דניסן או בכל עת שהאילנות מלבלבים, והסקתי עיקר דמן הדין מברך כל זמן שרואה האילנות מלבלבים, אך מ"מ פשוט שאי אפשר לברך ברכה זו אלא בזמן מסויים בשנה, ויש לעיין אם הוא מצות עשה שהזמן גרמא.

ובשו"ת הר צבי (או"ח ח"א סוס"י קי"ח) הביא את דברי הטורי אבן הנ"ל דהבאת ביכורים לא הוי זמן גרמא, והסיק לפי דבריו שהוא הדין ברכת אילנות, ואף לפי השיטות שאינו מברך אלא בחודש ניסן בלבד מ"מ לא הוי מצ"ע שהזמן גרמא כיון שהטעם שאינו מברך אלא בניסן אינו מהלכתא, אלא משום שזה הזמן שבו האילנות מלבלבים.

ויש לתמוה שקבע הלכה זו לפי דברי הטורי אבן והתעלם מדברי המגן אברהם עמוד ההלכה לגבי קידוש לבנה דהוי זמן גרמא ונשים פטורות, ולכאורה ברכת אילנות דומה ממש לקידוש לבנה, דכשם שאי אפשר לברך על הלבנה אלא בחידושה, כך אי אפשר לברך ברכת אילנות אלא כאשר האילנות מלבלבים והטבע מתחדש.

ומ"מ נראה דשאלה זו אם נשים מברכות ברכת אילנות מיתא תליא במה שנחלקו המגן אברהם והגרש"ק לגבי קידוש לבנה.

ו. סיפור יציאת מצרים.

נחלקו הפוסקים אם נשים חייבות במצות סיפור יצי"מ או לא. מפשטות לשון השו"ע (בסימן תע"ב ס"ד) משמע דחייבות שהרי כתב "גם הנשים חייבות בארבע כוסות ובכל מצוות הנוהגות באותו לילה". וגם אמירת ההגדה בכלל כמ"ש שם המשנה ברורה (ס"ק מ"ה), אך לכאורה משמע דאין זה אלא מדרבנן, וכ"כ המשנ"ב (שם סקמ"ד) דטעם החיוב משום דאף הן היו באותו הנס וכ"ה בתוס' מגילה (ד' ע"א). אך מדברי החינוך (במצוה כ"א) מבואר דמה"ת חייבות הנשים במצוה זו. ובשו"ת מהר"ל (סי' צ"ט) מבואר דבמצוה דאורייתא לא אמרינן אף הן היו באותו הנס וכמ"ש התוס' בפסחים (ק"ה ע"ב) ומשו"ה פטורות הנשים מסיפור יצי"מ וכ"כ בשו"ת בית דוד (סימן רנ"ו) ע"ש.

ורבים מן האחרונים דנו לחייבת את הנשים משום שדרשו חז"ל "כל שישנו בכל האכל חמץ ישנו בקום אכול מצה", ולא מצה בלבד אמרו אלא כל מצוות היום, וכמו שמצינו לגבי מה שדרשו "כל שישנו בשמור ישנו בזכור" ונחלקו הראשונים האם הדברים אמורים רק לגבי קידוש היום בלבד או אף לגבי כל מצוות עשה של שבת קודש והדברים ידועים.

ולענ"ד יש לדון בזה עוד בדרך הנ"ל, דהנה יש לעיין במה שאמרו "בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך". האם כל כוונתם רק לבחינת הזמן דזמן סיפור יצי"מ כזמן אכילת מצה ולפי"ז פשוט דהוי מצ"ע שהזמן, או שמא יש בזה נקודה עמוקה דיש קשר מהותי בין מצות הסיפור למצה ומרור, דהלא רבן גמליאל אומר "כל שלא אמר שלשה דברים אלו לא יצא יד"ח, וכבר כתב המשנ"ב (בסימן תע"ג ס"ק ס"ד) דאף מי שאין סיפק בידו לומר הגדה כגון שמש או אשה חייבים עכ"פ לומר פרק זה, "פסח מצה ומרור שאנו אוכלים עם שום מה", וא"כ יש מקום לומר דעיקר מצות סיפור יצי"מ בזמן שמצה ומרור מונחים לפניך משום שצריך לפרש על שום מה אנו אוכלים מצה ומרור. ולפי"ז יש מקום לדון דאין זה מצ"ע שהזמן דאין מצות הסיפור תלויה בזמן מצד עצמה אלא מצוה זו תלויה במצות הפסח, המצה והמרור והן הם שתלויים בזמן, ודו"ק בזה.

(ובגוף דברי המשנ"ב הנ"ל דמשנה דר"ג היא עיקר מצות סיפור יצי"מ כבר כתבתי במק"א את הנלענ"ד לולי דבריו דעבדים היינו וכו' קודם להא דרבן גמליאל דלפני שאנו מברכים את מצוות ליל הסדר ואת אופן השתלבותם בסיפור יציאת מצרים צריך לספר את עובדת יציאתנו מעבודת לחירות וכך דקדקתי מדברי הרמב"ם בפ"ה ה"ב מהלכות חו"מ, ואכמ"ל בזה).

ואין לדחות דאטו מי שאין לו מצה ומרור פטור מסיפור יצי"מ, דאין לדחות עצם למקרה, ואף אם נניח דעיקר סיפור יצי"מ להסביר את מצות אכילת המצה, מ"מ אפשר דחייב לספר ביציאת מצרים אף כשאין לו מצה דמ"מ הוי זמן אכילת המצה, וז"פ.

הרי לן שבעה מצוות שונות שנחלקו בהן אם נשים חייבות, והצד השווה שבהן דאף שכולן נוהגות רק בזמן מסויים אין זה מצד עצם דינם וגדרן, אלא משום שהן תלויות בד"א התלוי בזמן.

וליסול לולב, וכך בציצית שאפשר להתעטף בהם בין ביום ובין בלילה, אלא שכך גזרה תורה דמצוות אלה אינן נוהגות אלא בזמן מסויים, אבל ספה"ע שעניינה לספור את הימים שבין פסח לשבועות ואי אפשר לספור ימים אלא כאשר קיימים הם ואנו עומדים בהם, נמצא שמצד עצם מעשה המצוה אין שייך לקיימה אלא בימים אלה שמצוים אנו למנותם, ומשו"כ אין היא בכלל זמ"ג.

אך דעת הרמב"ם וסייעתיה דכל שאין מצוה נוהגת אלא בזמן מסויים הוי בכלל זמ"ג ואין נפ"מ בטעם הדברים. (וכ"ז נתבאר בארוכה לעיל אות א').

ב. הבאת ביכורים.

כתב בספר החינוך מצוה צ"א דמצות ביכורים נוהגת באנשים ולא בנשים ולא ביאר טעם הדברים. ובמנחת חינוך שם נקט בשיטתו דהוי מצות עשה שהזמ"ג כיון שאין מביאין ביכורים אלא מן החג עד חנוכה כמבואר במס' ביכורים פ"א מ"י, ע"ש. ולשיטתו צ"ל דמה דמבואר שם דנשים מביאות ואינן קוראות הוי מדרבנן אבל מה"ת פטורות הן מהבאת ביכורים. ובטורי אבן מגילה (כ' ע"ב) דן למה אין הביכורים נחשבים כמ"ע שהזמ"ג שהרי מדברי כל הראשונים משמע דמה"ת חייבות בביכורים, וכתב דכיון דמה שאין מביאין ביכורים אלא בזמן זה אינה מ"הלכתא" אלא משום דזה זמן ביכורי פירות האילן אין זה בכלל זמ"ג ע"ש.

ג. קידוש לבנה.

כתב המגן אברהם (סימן תכ"ו סק"א) דנשים פטורות מקידוש לבנה דהוי מצ"ע שהזמ"ג, אך הגר"ש קלוגר חלק עליו בהגהות חכמת שלמה שם ובשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סימן קצ"ב) וכתב דכיון דאין עצם ברכת הלבנה בחידושה תלוי בזמן אלא בתופעה דהיינו בחידוש הלבנה, ותופעה זו היא שתלויה בזמן אין זה בכלל מצ"ע שהזמ"ג, ע"ש.

ד. ברכת החמה.

כיוצא בדבר נחלקו האחרונים לגבי ברכת החמה דרבים נקטו דנשים פטורות משום דהוי זמ"ג וכ"כ בשו"ת חתם סופר (או"ח סימן נ"ו), אך דעת החכם צבי (בחדשות סימן קמ"ו) ומהר"ל דיסקין (קונטרס אחרון סימן ה' אות כ"ו) דנשים חייבות. וצ"ע ביטוד הדברים.

ונראה דדין ברכת החמה כדין קידוש הלבנה, דגם בברכת החמה אין כאן הלכתא שברכה זו נוהגת רק בזמן מסויים, אלא שאין האדם מברך אלא על החמה בתקופתה ואין החמה חוזרת למקומה הראשון אלא אחת לכ"ח שנה, וכל כה"ג לא הוי מצ"ע שהזמ"ג.

ובשו"ת מהר"ל דיסקין שם כתב לחדש דאף לשיטת המג"א דנשים פטורות מקידוש לבנה חייבות הן בברכת החמה דשאני קידוש לבנה דאף לאחר י"ד הלבנה נראית במילואה ואעפ"כ אין מברכין עליה ומשו"כ הוי זמ"ג, ע"ש.

ולא ירדתי לסוף דעתו, דאין אנו מברכין אלא על הלבנה בחידושה ולא במילואה ומשו"כ אין לברך אלא כל עוד הלבנה מתחדשת ולא לאחר מכן. ואם נגזר עלינו לחלק בין ברכת חמה בתקופתה לברכת לבנה בחידושה היה נראה איפכא מוטב לברכת החמה קרובה טפי להיות זמ"ג דבאמת אין חמה בתקופתה נראית שונה מבכל יום, ועוד דבאמת אין אנו מברכין על חמה בתקופתה ממש, דהתקופה בלילה ואין מברכין עליה אלא בבוקר, ועוד דהרי נחלקו הפוסקים עד מתי יכול לברך על חמה בתקופתה ושלוש מחלוקות בדבר. י"א עד ג' שעות (מג"א רכ"ה), י"א עד חצות (חיי אדם כלל ס"ג סעיף ה'), וי"א כל היום (דגול מרבה שם והגר"י עמ"ד). ודנתי בזה בקונטרס על ברכת החמה, ומסתבר מכל זה דבאמת זמן התקופה הוא שמחייב ולא עצם ראיית חמה בתקופתה, ודו"ק בזה.

אך באמת מוטב טפי לדמות מילתא למילתא ולהניח שדין זה כדין זה, וגם ברכת החמה תלויה במה שנחלקו המג"א והגרש"ק בקידוש לבנה, ודו"ק בכ"ז.

ה. ברכת אילנות.

וכיוצא בדבר יש לעיין בברכת אילנות, ומקור ברכה זו במס' ברכות (מ"ג ע"ב) דהיוצא ביומי דניסן ורואה אילנות מלבלבים מברך "שלא חיסר בעולמו וכו'". וכך נפסק בשו"ע (סימן רכ"ו).

”וספרתם לכם”

הנה אמרו חסידים הראשונים **”וספרתם לכם”** לשון ספיר ויהלום, ימים אלה שבין פסחא לעצרתא, צריכים להאיר את החשיכה כאבני חן ומרגליות, כל יום ספיר ויהלום הוא, כל יום והחן המיוחד הנסוך עליו.

הלא כבר אמרו גדולי החסידות והמוסר גם יחד (עיין ח” הרי”ם על התורה, לב אליהו להגר”א לאפיאן) שמי”ט ימי הספירה מכוונים כנגד מ”ח הדברים שהתורה נקנית בהם, כל יום ומדתו המיוחדת, כל יום ועבודת יומו.

אלא שהתימה כמו עולה מאליה, אם מ”ח דברים הם שהתורה נקנית על ידם מדוע ניתנו מי”ט ימי ספירה, מה פשר היום הפנוי, מה עבודתו ומה יעשה בו.

שני הנביאים הנ”ל, ח” הרי”ם והגר”י סלנטר (מובא בלב אליהו) בסגנון אחד נתנבאו, היום האחרון ערב חג העצרת חזרה כללית היא, וביום הזה עלינו לפשפש ולבדוק בחורין ובסדקין שבבדקי הנפש שמא החסרנו דבר, שמא עדיין לא השלמנו נפשנו בכל המ”ח דברים שהתורה נקנית בהם. עבודה כפולה ומכופלת היא עבודת היום והיא גמר הקנין של תורתנו הקדושה.

ואפשר שיש ביום הזה כונה נוספת. דהנה שאלו אנשי אלכסנדריה של מצרים את רבי יהושע בן חנניה (נדה ע”ב) **”מה יעשה אדם ויחכם, א”ל ירבה בישיבה וימעט בסחורה, א”ל הרבה עשו כן ולא עלתה בידם, א”ל יבקש ממי שהחכמה שלו”** ואמרו שם **”הא בלא הא לא קיימי”**, ללא עמל ויגיעה אין אדם זוכה לתורה, **”אין ד”ת מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליהם”** (ברכות ס”ג ע”ב), אך גם ללא תפלה אין אדם זוכה לכתרה של תורה שהרי אמרו **”לאסוקי שמעתתא סייעתא דשמיא”**, וכך אמר ר’ יהושע לאנשי אלכסנדריה **”יבקש ממי שהחכמה שלו”**.

וביאור עומק הדברים נראה על פי מש”כ הלבוש (או”ח סי’ רצ”ד ס”א בהג”ה) לבאר את מנהגנו לומר בתפלת ערבית במוצ”ש **”אתה חונן לאדם דעת ... אתה חוננתנו למדע תורתך וכו”**, ורבים תמהו על הכפילות שבנוסח זה (עי”ש בבית יוסף). וביאר הלבוש דשני גדרי דעת ושכל ברא הקב”ה באדם, השכל הכללי שחנן יוצר האדם לכל בני אנוש להבין את היות העולם בכללותו, ועל ענין זה אנו מודים **”אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה”**. ומלבד זאת ברא הקב”ה את **”שכל התורה”** שהאציל רק לעם התורה בניו חביביו בני אברהם יצחק ויעקב, ובדעה זו דבקים בני התורה ובתורתן הקדושה להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד. ובמוצ”ש כאשר נדרש בן ישראל להבחין בין הקדש ובין החול צריכים אנו דוקא לדעת זו ומש”כ אומרים לנו במוצ”ש **”אתה חוננתנו למדע תורתך”**. (ועי”ש בלבוש שכתב שפירוש זה “מתקן מדבש”).

ויסוד הדברים, דאין התורה מדע ככל המדעים או חכמה ככל החכמות שהאדם זוכה בהם בשכלו בלבד, **”הלא כה דברי כאש נאום ה”” (ירמיה כ”ג כ”ט),** בדרך הטבע אין אדם זוכה בתורה כשם שאינו מחזיק אש בכפיו ורק **”ה” יתן חכמה מפיו דעת ותבונה”** (משלי ב’).

פוק חזה מה שאמרו (נדה ל’ ע”ב) **”תינוק במעי**

אמו... מלאך מלמדו כל התורה כולה... יצא לאויר העולם סטרו על פיו ומשכחו”. וכבר תמהו רבים מה תועלת ותוחלת יש בתלמוד שסופו להשכח לגמרי. ושני נביאים נתנבאו בזה בסגנון אחד. בחכמת בצלאל להגר”כ רשבורג כתב בשם **”האגון האלקי ר’ אליהו מוילנא”** וכ”ה בנועם אלימלך (פרשת חיי שרה) דאילולי התורה שלמד במעי אמו טרם צאתו לאויר העולם לא היה אדם זוכה לכתרה של תורה. ועיין תיקוני הזוהר (תיקון ח’) דכשאדם לומד ועמל בתורה מזכירין לו מה שלמד בבטן אמו, עי”ש.

(ועיין בפירוש הגר”א במשלי (פסוק ו’ פסוק ל”ג) דלאחר מותו של אדם בא המלאך שלמדו תורה בבטן לראות **”אם הם שלמים אתו”**, עי”ש).

הרי לן דשכל זה שכל התורה מתנת אלקים הוא, מתנה מיוחדת לעם התורה לזכות בה לכתרה של תורה, ועלינו להתפלל כדי לזכות בה ובאמצעותה לכתר תורה, **”יבקש ממי שהחכמה שלו”**, כך, ורק כך, **”יעשה אדם ויחכם”**.

בא וראה דבר נפלא, מעשה באחד מרבותינו הראשונים שהביא עמוד המוסר רבינו ירוחם ממייר (בספר דעת תורה פרשת בלק במאמרים):

”יש ספר מראשון אחד קראו בשם “ברוך שאמר” על שם שנשאר ילום מהריו בהיותו נער קטן ולא ידע רק תפלת ברוך שאמר וכנס לבית הכנסת ופתח את ארון הקודש ואמר תפלת ברוך שאמר כי לא ידע אחרת וישמע ה’ את בקשתו ונעשה לגדול הדור” (עיין הקדמת הספר ברוך שאמר).

והנה בתמורה (ט”ז ע”א) אמרו דאלף ושבע מאות הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה וכולן החזיר עתניאל בן קנז בפלפולו. ולבי אומר לי דיעבץ זכה במה שלא זכו אחרים לא רק בכח פלפולו וכשרונותיו העצומים אלא בעיקר בכח התפילה, דכך אמרו שם דתפילה היתה שגורה בפיו:

”ומנלן שענאו אל דכתיב ויקרא יעבץ לאלקי ישראל לאמור אם ברך תברכני והרבית את גבולי והיתה ירך לבלתי עצבי ויבא אלקים את אשר שאל. אם ברך תברכני בתורה והרבית את גבולי התלמידים והיתה ירך עמדי שלא ישתכח תלמודי מלבי ועשה מרעתי שיזדמנו לי ריעים כמותי לבלתי עצבי שלא ישגבני יצה”ר מלשנות אם אתה עושה כן מוטב ואם לא הריני הולך לנסיסי לשאול”.

ופרש”י שם **”הריני מת בעצבוני”**. כך היתה תפילתו של יעבץ. אם לא אזכה להגדיל תורה ולהאדירה הריני מת בעצבוני. בתפילה זו זכה עתניאל בן קנז לכתרה של תורה באופן הנעלה והנשגב ביותר.

מ”ח ימי הספירה הראשונים יש להקדיש לעצה הראשונה של ר’ יהושע בן חנניה, **”ירבה בישיבה וימעט בסחורה”**, והיום האחרון לעצתו השניה **”יבקש ממי שהחכמה שלו”**.

פוק חזי מה שאמרו (ירושלמי הוריות י”ח ע”ב): **”א”ר יוחנן כל אותן ארבעים יום שעשה משה בהר היה למד תורה ומשכחה ובסוף ניתנה לו במתנה, וכל כך למה בשביל להחזיר את הטפשים”**.

משה רבינו! שלא קם נביא כמותו, אף הוא היה לומד ומשכח עד שניתנה לו תורה במתנה, ודבר

זה בא ללמדנו ולחזקנו, בל התיאש, יגעת ומצאת תאמין, **”כי ה’ יתן חכמה מפיו דעת ותבונה”** רק בסייעתא דשמיא, רק כאשר נפיל תחנון ותפילה לפני נותן התורה שיפתח לבנו בתורתו וישים בלבנו אהבתו ויראתו רק אז נזכה לעלות בסולם העולה בית א-ל, להגדיל תורה ולהאדירה.

ב. כלל חובת האדם בעולמו

פעמים רבות ביארנו בעבר דמ”ט ימי הספירה מכוונים כנגד מ”ח דברים שהתורה נקנית בהם, והסברנו בפנים שונות מה ענין יום המ”ט, ולפי כל הדרכים הנ”ל, היום האחרון הוא היום הפנוי, והוא מוקדש לחזרה או לתפילה.

אך אפשר שדוקא היום הראשון של ימי הספירה הוא היום הפנוי, דהנה מרנא הרמח”ל ערך את ספרו הגדול מסילת ישרים לפי סדר העבודה של התנא הגדול רבי פנחס בן יאיר (עבר”ז ע”ב) אלא שרבי פנחס בן יאיר התחיל **”תורה מביאה לידי זהירות וכו”** ובמס”י לא ייחד פרק לתורה אלא התחיל במדת הזהירות.

ואמרת בביאור הדבר דהנה פ”א במס”י הוא **”ביאור כלל חובת האדם בעולמו”**, ונראה דכך פירש הרמח”ל מה שאמר רבי פנחס בן יאיר תורה, דבאמת אינה דומה תורה לזהירות, וזירות, נקיות וכדו’ שכולן מדות ותכונות שבנפש האדם.

אלא דכלל עת שיבקש האדם לבצע משימה מסוכנת וקשה. צריך שקודם יבין מה חשיבות המשימה וכמה חיוני להצליח בביצועה, ורק אם יתברר אצלו שמשימה זו חשובה מאין כמותה ימצא את עוז הרוח וכוחות הנפש להצליח בה.

משל למה הדבר דומה. מלך גדול קרא בבהילות לגדול מצביאיו שר צבאו והטיל עליו משימה קשה, להגיע מעבר לסמבטיון ומתחת להרי החשך, ולכבוש מבצר מבוצר. שר הצבא התחיל לפרט בפני המלך את הנצרך לו לביצוע המשימה, אך המלך קטע את דבריו ואמר לו. לפני שתאמר לי מה אתה צריך, תא שמע מה גודל הענין. דע לך שכל הממלכה כולה תלויה על בלימה, חייך וחיי משפחתך עומדים בסכנה, ורק ביצוע מוצלח של משימה זו יציל אותנו ואת כל המדינה ממות ואבדון. רק אם תשכיל ותבין זאת תוכל להצליח במשימה.

כך לפני שאנו מפליגים בדרך קשה זו של תיקון המידות, קודם לכל צריך שיתברר אצל האדם כלל חובתו בעולמו, וביור זה אין למצוא אלא ע”י התורה, עמלה ותלמודה.

ובדרך זו נראה דעוד טרם צאתנו למשימה הקשה של מ”ח קניני תורה, ביום הראשון של ימי הספירה צריך להתבונן בכל אותם הדברים המופיעים בפ”ו ממסכת אבות עוד לפני ברייתא דמ”ח דברים.

קודם צריך שיבין האדם **”כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה”**, **”אל תאווה לשלחנם של מלכים”**, **”אוי להם לבריות מעלבוניה של תורה”**.

רק לאחר שיתברר ויתאמת אצל האדם יקרת התורה וחשיבותה יוכל להצליח בדרכו דרך עץ החיים במ”ח דברים שהתורה נקנית בהם.